
Dean SLAVIĆ

Izvorni znanstveni rad

Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta,
Zagreb

IRONIJA, SATIRA I
BIBLIJSKI SIMBOLI
U STARČEVIĆEVOJ
KNJIZI *PISMA*
MAGJAROLACAH

Osnovni podaci i sadržaj knjige

1. Starčević je satire koje će poslije skupiti u knjizi počeo objavljivati godine 1867. u listu *Zvekan*, a knjiga je objavljena 1879. godine.

Prikaz općega rasporeda sadržaja i temeljnih namjera pisca pojednostavit će pristup drugim aspektima stila. Djelo na satiričan način u 28 poglavlja prikazuje starije i novije uzroke političkoga i gospodarskoga stanja u Hrvatskoj, Austro-Ugarskoj i Europi nakon nagodbi 1867. i 1868. Iz uvoda *Na štioca* doznajemo što želi pisac: (...) *sverha mi je podučiti ovaj narod, da se osvesti i da za se radi; sredstvo mi je pisanje; pomoćnik mi je ovaj isti narod* (str. XII).

U projekciji koju nudi tekst *ovaj narod* jest hrvatski narod, njegovi protivnici su *Slavoserbi*, koji sami sebe zovu *Našinci*, a branitelji naroda su *Stekliši*. Oba navedena simbola, i niz drugih osoba, obilježena su grubom animalnom metaforikom koja učestalo obilježava stil. *Stekliši* nose tu oznaku u samom imenu *kojim je nas nekoliko god. 1861. Makso Piškorac kerstio* (str. XX.) i koje znači bijesni pas.

Slavoserbi su nazvani i *Magjarolcima* jer su, smatra autor, prodali Hrvatsku strancima, prije svega centrima moći u Beču i Pešti, dakle Mađarima i Tirolcima. Slavoserbi su stoga Magjarolci.

Jedan od sudionika uvodnoga razgovora tvrdi: *Ime "Slavoserb" etničko je za tu pasminu, ono se nikakvim drugim imenom neda dostojno zameniti* (str. IV,V). U tekstu, međutim, nalazimo informacije koje bi mogle dokazati da knjiga u praksi ima drugačiji odnos prema ovomu simbolu:

A Hervati iztočne cerkve, proglasiv se za Serbe, ne samo nekoriste hervatstvu kako bi mogli i morali, nego se u vetar nadimlju za ime kojega se svatko razuman stidi i koje mora propasti, pak u svojoj zanešenosti nevide, da njihove Serbe, u Ungrarii Magjari i Rumunji, u Srbii sami Rumunji nemilo kose, i da će ih naskoro pokositi. (152, drugi dio).

Isto bi se tako prema dijelu iz IX. poglavlja moglo shvatiti da kazivač smatra prije navedene suprotstavljene elemente istim narodom: *A narod domovinom, narodno-stju, mukami jedan, nedade se verom razdeliti* (83).

Takva mjesta potvrđuju stajalište Dubravka Jelčića - da ime Slavoserb u ovoj knjizi nema nikakve etničke aluzije (*Povijest hrvatske književnosti*, 121).

Osoba koja izgleda iznosi stajališta bliska piscu djela *Pisma Magjarolacah* ne smatra da su osobe označene simbolom Slavoserb i Našinc poseban narod, nego taj simbol pretvara u oznaku nečega što je zlo, a podrijetlo mu izvodi iz oznake za robove u latinskom. Simbol tako obuhvaća i fratra koji je opisan u poglavlju XXIV. i koji ne misli pravaški. Čini se da je riječ prije svega o načinu negativne oznake političkih protivnika.

Tumačeći simbol *Slavoserba* u *Pismima*, korisno je dati povijesnu perspektivu. Karadžićevi *Srbi svi i svuda* nastaju 1836., a Garašaninovo *Narčetanije* 1844. Dva teksta upravo veličanjem srpskoga imena niječu samu bit hrvatskoga bića - i to dok je Hrvatska iscrpljena austrijskim, talijanskim, mađarskim i turskim upravama. Starčević odgovara hegemonima svojom knjigom, kako im je i Kvaternik odgovorio oružjem.

Spojimo li tvrdnje različitih kazivača o simbolu Slavoserba u *Pismima*, mogli bismo napomenuti da je, uz sve ostalo, vidljiva i srodnost nekim starozavjetnim uporabama imena naroda. Na takvim se mjestima stvaraju zaključci o moralu i na temelju toga donose se životno važni sudovi, a etičko i narodno načelo djeluju paralelno i bez obzira na pojedine osobe: *Kad te Jahve, Bog tvoj, uvede u zemlju u koju ideš da je zaposjedneš, i kad ispred tebe otjera mnoge narode: Hetite, Girgašane, Amorejce, Kanaance, Perizane, Hivijce i Jebusejce (...)* Pošto ih otjera ispred tebe Jahve, Bog tvoj, nemoj reći u srcu svome: *Jahve me uveo da zaposjednem ovu zemlju zbog moje pravednosti. Naprotiv, zbog opaćina onih naroda Jahve ih otjera ispred tebe.* (Pnz 7:1-2; 9: 4-5).

2. Knjigu otvara *I. del*, koji počinje tekstem *Na štioca*, gdje je prikazan razgovor u kojem sudjeluje kazivač blizak autoru djela, zatim *Dr. Matok* i *Eugen Kvaternik*. Sugovornici iznose mišljenja o mogućnostima izdavanja političkih novina, o svojim protivnicima te o eventualnoj šteti ili koristi od borbe riječima.

Uvod iznosi razgovor za večerom između prvoga fiktivnoga kazivača i *Slavoserba*. Pretresaju se opće političke okolnosti u Rusiji, Austriji, Turskoj i drugim zemljama, spominje se položaj *činovnika* u njima, a simptomatično je da drugi govornik potvrđuje prvomu čak i kad ovaj govori

suprotno od onoga što je malo prije tumačio. Navedeni dio teksta nije potpisan, a sve iduće dijelove autor pripisuje tobože potpisanim osobama, koje su najčešće varijacije na oznaku *Serboslav*. Tako se političkim protivnicima stavlja u usta ono što pisac knjige nalazi korisnim za svoj prikaz njihova karaktera i načina rada. Evo rasporeda nekih važnijih sadržaja po poglavljima.

I. Pripadnik stranke koja je protivnik *Steklišima* daje upute kako valja klevetati tu stranku i list *Hervat*; kazuje da to valja činiti govoreći svakomu adresatu kako tiskovina zastupa ono čega se taj adresat gnuša.

II. Razgovor u gostionici *Kod božice Slave*; našinci pokušavaju pridobiti za svoju stvar jednoga Stekliša, a pritom se vodi tobože učena filološka i povijesna rasprava o odnosima starih Grka i Rimljana sa Slavenima.

III. Fiktivni kazivač prikazuje kako je u kavani *Kod Igoreva nosa* prisluškiavao što razgovaraju njegov stranački kolega *Našinc g. X*, označen kao *Naš*, i stekliš *Šalić*. U dvostruku prijenosu spomenute osobe u duhu nadriznanstvene raščlambе iznose podrijetla imena Asir i Niniva, da bi poslije prešli na tobožnje želje stekliša o budućem uređenju Hrvatske.

IV. Doživljaji u pivnici *Kod Filaretove brade*, gdje je fiktivni govornik navodno vidio Stekliša s animalnim oznakama; spominju se kanibalski izrazi te tobožnja značenja nekih hrvatskih riječi u mađarskom jeziku.

V. Potpisani *Slavoserb* monologom prikazuje djelatnosti svoje stranke na Granici i tumači kako su pokušavali za svoj račun posvađati pripadnike različitih konfesija. Spominju se i događaji 1848., izbori 1867., list *Hervat*, koji da je Našince *satro*, uloga Rusije koja ih štiti i druge pojedinosti iz navedenog doba.

VI. Našinc preporučava svoje zgode s različitim plovilima u Bakru, Kraljevici i Rijeci, tumačeći pritom zakon gravitacije načinom koji ga osramoćuje; poslije se spominje i večera. Odnos prema Našincu pokazan je time što mu se u usta stavlja ova rečenica: *To je za Našince najveća muka. Jer, kada znamo s kim govorimo, njemu prilagodjujemo sav razgovor* (49, 50).

VII. Razgovor u mjestu *Škriljevo* - vjerojatno je to današnje Škriljevo pokraj Rijeke - koje fiktivni kazivač locira *negdi na kraju stare Srbije, tik Persie*. Diskusiju opet vode Našinc i Šalić, označeni kao *Naš*. i *Šal.*, i to o biblijskim problemima, spominju i Starčevića i Kvaternika.

VIII. Događaji u gostionici *K Steklišu*. Fiktivni kazivač se čudi što se puno pije voda, a sam pisac time želi pokazati da je pravaška stranka ozbiljna i trezvena. Njemačka se znanost u ovom poglavlju nastoji izvrnuti ruglu.

IX. Veći dio čini pismo koje Našinci dobivaju *od otčinskoga ravnateljstva ravnateljstva*, što je simbol koji bi mogao predstavljati središnju vlast u Beču. Pismo tvrdi da imena Slavjan i Ilir služe tomu da se zatara Hrvate, spomenuta je *nagodba načinjena s Magjari* (92), a ravnateljstvo tvrdi da su adresati, dakle Slavoserbi, *Hervate bacili na milost i nemilost Tirolcem i Magjarom* (92).

X. Razgovor u krčmi *Kod serbske krune*, u kojem stekliška baba, autorov alter ego, nadvladava kazivača koji se imenuje sa *Onda ja*. Baba optužuje protivnike da su *izdali samostalnost hervatsku* (118).

XI. Tijekom puta *železnom cestom* od Zagreba do Karlovca razgovaraju *Našinac X i Rus*. Pri kraju se spominju gostionice.

XII. Pjesme rugalice; najprije fiktivnog kazivača ismijava pisac koji mu u usta stavlja lošu pjesmu. Zatim *Stekliš* kazuje svoju pjesmu u kojoj je opet fiktivni kazivač politički protivnik koji pjeva: *I Tirolci i Magjari / Hervatom su gospodari, / Nas za druge nije stvari, / Van da lonac naš pun vari* (158).

XIII. Prikaz izbora J.J. Strossmayera za nadbiskupa. Kazivač iznosi niz makinacija koje su se, prema njegovu sudu, pritom činile. Uz ostalo čitamo satiričan niz: *Obećasmo pekarom da će Joza naški, postav nadbiškopom, od njih kruh, mesarom da će od njih meso, tergovčićem da će od njih slador, kavu, ječam i oriž kupovati* (166).

XIV. Fiktivni kazivač tumači latinske poslovice, uglavnom tako što njima opravdava grabež za položajima i novcem.

XV. O Našincu X koji je prešao na steklišku stranu, pa ga odsad valja kuditi: *Taj lopov, dok biaše Jugoslaven, Našinac, biaše preznamenita i pravredna glava* (186).

XVI. O Katančićevu djelu *Fructus auctumnales* i kako mu tobože preneseno značenje tumače politički protivnici pravaša.

Ovime završava prvi dio knjige u kojem je oštrica satire ponajviše usmjerena *Slavoserbima*. Drugi će dio knjige nešto češće napadati *narodnjake*. Kritiziraju se osobe označene kao *gospoda*, poglavito ban i nadbiskup, a svi oni opet vode nazivu Slavoserba i Jugoslavena.

XVII. Fiktivni kazivač još jedanput tumači latinske poslovice u korist onih koji žele samo izrabljivati, a pravo značenje ističe socijalnu notu.

XVIII. Mjesto događaja je kavana *K turopoljskom kralju*; raspravlja se o stanju u Turskoj, podrijetlu imena *Slaveni* te o drugim pojedinostima.

XIX. Veći dio čini pismo kojim narodnjaci tumače ravnateljstvu ravnateljstva situaciju u Hrvatskoj. Ovaj dio

teksta očito se ruga slabosti Beča i servilnosti narodnjačke stranke stavljajući u usta njihovu predstavniku ovu rečenicu: *I bez otčinske opomene mi bi bili razumeli prežalostno stanje koje stvori Solferino* (30, drugi dio). Spominju se Ivša i Joza, a njihova je uloga ovako prikazana: *Dakle treba prividno dva vodje, i prividno dve stranke, za-da u njih jednu svaki narodnjak padne. A u istinu vodje biahu složni, i stranka biaše samo jedna* (41, drugi dio).

XX. Veći je dio poglavlja parodija na stihove pisane u stilu Ivana Mažuranića.

XXI. Tumačenje latinskih poslovice kako ih, tobože ili doista, vide stekliški politički neprijatelji.

XXII. Osoba koja se imenuje kao *Bradaš* i pripada onomu što se naziva *hervatski Muhamedanci* uči o podrijetlu riječi *Slovin*.

XXIII. Vozeći se po *železnoj cesti iz Zagreba u Križevac* fiktivni kazivač govori o puku i *praktičnicima*, a to su osobe koje se snalaze ulizujući se vlastima. Prikazuje se kako narodnjak zamišlja da bi stekliši vladali Hrvatskom.

XXIV. U krčmi *u ručevno doba* raspravlja društvo u kojem su fiktivni kazivač, *pop* i *fratar*.

XXV. Niz metafora zanimljivih u strukturnom smislu, jer se drugi član vezuje za ime Slaven naizgled posve arbitrarno, a zapravo je to satira o nadripjesničkoj potrazi za rimom i metaforom, te o neumjesnoj pohvali navedenom imenu.

XXVI. Već prije razgovora kazivač potpisan na kraju kao *Serboslav IX* govori o čuturi. Na kraju zaključuje da je narodnjacima bog Bakhus, a čutura monstranca.

XXVII. Prikazuju se makinacije narodnjaka s mađaronima, kako ih vide stekliši, Sabor 1865.-1867. te problemi nataliteta i seksualnosti.

XXVIII. Uvod spominje *čudne pesme (...)* od nekakova *Jeremie proroka odlomak što ga neima*. Najveći dio zaključnoga poglavlja tako je dan u trostrukoj transpoziciji gdje ton ipak daje stekliška misao. Crtajući u proročkom biblijskom stilu i teškim riječima situaciju u Hrvatskoj, pružajući odmak što ga donosi potpisnik na kraju, ovaj ulomak donosi stranice sa zamahom moćne proze. Upravo njezin utjecaj na Kranjčevića, Matoša i Krležu bilo bi korisno ispitati.

Linda Hutcheon smatra da ironija ima metu ili žrtvu (2) te da nastaje tek ako se takvom shvati (6). U hrvatskom političkom rasporedu, koji smo iznijeli na početku teksta, vidljivi su napadači u osobama Slavoserba te žrtve koje su

pravaši i šire hrvatski narod. U ironijskom ključu Starčevićeve knjige simboli se preokreću, pa autor pravaš postaje napadač na ono što vidi kao zlo i prijetvornost *Slavoserba*.

Prva ironijska tehnika koju namjeravamo opisati djeluje na razini strukture cijele knjige, druge tri su raspoređene unutar pojedinih dijelova.

Fiktivni kazivači. U ironiji imamo dva smisla: prvi je tobožnji izrečeno-doslovni, a drugi pravi prešućeno-šifrirani. Ključ za razumijevanje šifriranoga smisla redovito je potpuna suprotnost doslovnom smislu. Uvijek postoji opasnost da publika shvati poruku u tobožnjem, izrečeno-doslovnom smislu, pa nastaje nesporazum. Tada upravo tvorac ironije može biti predmet poruge.

Kad se taj tvorac, ili središnja inteligencija koja režira ironijsku situaciju, izdvoji iz scene i uvede fiktivnoga kazivača s imenom, tobožnji se smisao vezuje za osobu toga govornika. Tada publika lakše razumije da organizator u pozadini misli drugačije. Naravno da nositelj tobožnjega smisla "na pozornici" ne uočava pravi smisao i ispada manje vrijedan, poglavito ako se hvali. On je predmet poruge i pisca i publike. Autor redovito uvodi i drugoga kazivača, koji mu je blizak po razmišljanju i koji će također ponižavati prvoga govornika upravo novom ironijom. Poznat je primjer razgovor o oblacima između Hamleta i Polonija u 2. prizoru III. čina. *Hamlet: Vidite li onaj oblak tamo koji gotovo ima oblik deve? / Polonije: Mise mi, zaista slični devi. / Hamlet: Meni se čini da slični lasici. / Polonije: Ima leđa poput lasice. / Hamlet: Ili poput kita. / Polonije: Jako je nalik na kita.*

Polonijeva perfidna servilnost i Hamletovo hinjeno ludilo ovdje dodatno usložnjavaju situaciju, a sličan je položaj prikazan u 2. prizoru V. čina. Srodan je i razgovor iz *Uvoda* Starčevićevih *Pisama* u kojem govornik, kojega pisac organizator očito prezire, povlađuje sugovorniku:

"(...) Kada se on smuti, Rusia ima u Iztoku proste ruke, pa, možda, eto i nas, i europske Turske pod severnim stricem. "

— Dao bog, ter vi u tomu bili prorokom. Time bi se izpunila moja večnja želja i radnja. (...)

Ja se nebi zarekao da Rusia neće koga drugoga, na ruki si, pograbit, a nas Praizkoj puštiti."

— *Baš sam to hteo reći, i pridati da bi jako dobro bilo* (str. XXV uvoda).

Pravilno tumačenje doslovnoga i šifriranoga značenja redovito ovisi o stajalištu pisca prema kazivačima, stoga recipijent mora znati na čijoj je strani organizator tekstu-

alne igre koji šifrira poruke. Vidjet ćemo da je to važno za razumijevanje Starčevićевой ironije iz *Pisama Magjarolacah*.

Očito je da književnost s različitim likovima i središnjom inteligencijom koja piše, izrazito pogoduje razvoju ironije. S druge strane, kad pravi pošiljatelj poruka ima političke ambicije, koje će protivnike ocrniti ili prikazati takvima kakvi zaista jesu, izlaže se pogibelji progona. Primijeni li tehniku likova i ironije, može reći da je mislio u izrečeno-doslovnom ključu, a ne u prešućeno-šifriranom. Starčevićevo je djelo kombinacija politike i književnosti, i zato se ironija nametnula kao prirodna tehnika.

Svih XXVIII *pisama* iz knjige tobože potpisuju osobe s imenima koja su inačice simbola *Serbin*, a unutar pisama nalazimo i govornika *Našinca*, koji mu je blizak po razmišljanju. Na istoj je strani i ravnateljstvo ravnateljstva koje dešifrirano vjerojatno označava Beč, a možda i druge svjetske centre moći što Našince štite, opskrbljuju i preziru. Ovoj skupini pripada i *brat Rujo*, dakle Rus iz XI. pisma, koji je znak ondašnje Rusije i sveslavenskih ideja. Primjer ironije prema navedenim likovima nalazimo u razgovoru *Našinca X* i *Ruje*, u kojem su oba lika hvalisavci, pa će ih ironija poniziti:

— *Ah pogodiste. Serdca se poznavaju. Ja sam Rus. Ali što nije dobra ta nagodba s Magjari?*

— *Uh gospodine brate Rujo, kako bi bila dobra kad mi neimamo službe ni plaće?*

— *Ih, to je peti greh u nebo vapijući. Ja dolazim javiti svoj bratiji Jugoslavenom da je kraj svoj njihovoj nevolji, jer evo na pragu carstva sveslavjanskoga.*

To nam biaše glas božji (132).

Vjerojatno bi dešifriranje išlo ovako: serdca se poznaju – interesi se dopunjuju; neimamo službe ni plaće – trebali biste misliti na Hrvatsku, a ne na svoju karijeru i novac; kraj svoj njihovoj nevolji – nesreće time tek započinju; to nam biaše glas Božji – javio se sam Sotona. Potrebno je uočiti i sintagmu *gospodine brate*, koja otkriva laž takvoga bratstva.

Dijelovi teksta u kojima prevladava stajalište navedenih likova imaju dvostruku ulogu: zorno i posebno predstavljaju određena stajališta i meta su skrivenih poruga.

Na suprotnoj je strani središnja inteligencija knjige koja se otkriva u početnom dijelu *Na štioca* te u završnom XXVIII. dijelu u pjesmama koje stekliši, kako se tvrdi, rado pjevaju. *Šalić, baba i Muhamedanac* po stajalištima su bliski tom redatelju djela. Ni oni ne služe samo prikazu tumačenja svijeta što ga pisac smatra točnim, nego su isto-

dobno kontrast pomoću kojega se jasnije ocrtava karikaturnost protivnika.

Dvije opisane skupine likova imaju korijen u teoriji drame: alazon je hvalisavac koji će biti ponižen, eiron tobože podcjenjuje samoga sebe i on će biti uzvišen jer je na njegovoj strani autor. Alazona poznaje već Aristotelova *Nikomahova etika* (252), dok u kontekstu satire i komedije o ovim likovima govori i Frye u *Anatomiji kritike* (365). Zanimljivo je da alazona izravno spominje sam Starčević u *Pismima*, i to vezano za likove koje njemu sigurno blizak kazivač napada: *Doista, brat slavanov žive u gerčkom Alazonu, u rimskom Gloriosusu* (75, drugi dio).

Fiktivna znanost. Zakoni gravitacije tumače se u VI. poglavlju. Našincac spominje Newtona, koji je njemu *taj glasoviti Namac*. Zatim isti lik dokazuje da zemlja djeluje svojom silom, i to tako što u Bakru i Kraljevici vuče barku vezanu za kraj, te tvrdi da istom silom i zemlja vuče njega. Kazuje također da je sebi uspio privući bakarsku obalu. U Rijeci mu to nije uspjelo jer tamo *bijaše Steklišah, na njoj su Taliani i Magjaroni, oni nas Našince neterpe, pa nas i zemlja merzi* (48).

Češće su filološke ironije, kada likovi objašnjavaju značenja riječi ili cijelih tekstova. Ime grada Babilona vezuje se u *Bibliji* za korijen koji je značio *pobrkati*, a jedno tumačenje ističe i značenje *vrata Gospodnja*. Starčević je nešto od toga znao. U projekciji njegova Šalića grad dobiva ime po osobi koja je gradila spomenik svojoj babi:

Šal. Ljudi, to gledajuć, začudjeni vapiahu: "Babi l' on gradi spomenik?" Odtuda onaj spomenik dobi ime Babilona, i to vam je najpervi grad ovoga sveta.

Naš. To bijaše jedan grad, a serbsko carstvo imalo ih je na tisuće u ono doba kad-no je imalo dvanaest patriarah za dvanaest stranah sveta (16).

U dvama prethodno navedenim primjerima presudno je stajalište pisca knjige o osobama koje govore. Naime, Našincac iz VI. poglavlja doista vjeruje da u Bakru privlači obalu prema sebi dok poteže čamac vezan za konop. Suprotno je mišljenje o Šaliću i njegovoj babi koja daje ime Babilonu. Ovaj se govornik, naime, svojim tobožnjim etimologijama ruga sugovorniku, a već ime Šalić ističe takvu projekciju. *Naš.* iz drugoga navedenoga razgovora tipičan je hvalisavac, alazon, koji bez temelja spominje niz gradova.

Pisac će staviti kazivaču hvalisavcu u usta doslovno značenje koje ga prikazuje smiješnim. Šifrirano značenje pokazuje pritom i sam oblik nesposobnosti osobe koja govori, ali su humor i objekt napada pritom najvažniji. Tako se *Slavoserbu* stavlja u usta da je Homer zapravo bio Ha-

mer, a on da je bio Nijemac i njemački da je pisao; Hamer je jasno značilo bat, a pod batovima je pala i Troja. Riječ Troja, u tom kazivaču nametnutom govoru, slavenskoga je podrijetla, jer da je ime dobila po trojim vratima koja da je grad imao. Pravilan oblik Hammer, Erihtonijev sin Tros i adjektiv prema tom imenu autoru zapravo nisu važni. Bitno mu je da su napadnuti *Serbi* i *Nemci*, koje on točno osjeća zatirateljima hrvatske državnosti.

Tobožnju filologiju u traženju podrijetla jedne riječi dopunjuje lažno ili barem iskrivljeno tumačenje rečenica. Poglavlja XVII. i XXI. ispunjena su latinskim izrekama, kojima kazivač tumači smisao i zapravo ističe kako gospoda moraju izrabljivati donji stalež. Socijalna je svijest posebno naglašena u XVII. dijelu. Simptomatično je tumačenje rečenice *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo* (138, drugi dio). Misao bi valjalo prevesti *U nama je Bog, i kad se on pokrene, mi se zažarimo*. Pisac kao ključni ironičar ne spominje Ovidija i *Epistule* u kojima se misli na žar stvaralačkoga nadahnuća i ljubav, nego njegov govornik brzo dolazi do Bakhusa, boga vina i raspojasanosti, koji mu je bitan i kojemu hvalisavci služe.

Fiktivna filologija *Pisama* poznaje i tumačenje cijeloga djela, pa je XVI. poglavlje posvećeno tobožnjemu slavoserbskomu tumačenju tobožnje pravaške egzegeze Kantčičeva djela *Fructus auctumnales*. U ovom dvostrukom prijenosu pravaški protivnici sebe prepoznaju u animalnim simbolima. Ton i stil poglavlja, i uopće "filoloških" sekvenci *Pisama*, bliski su kasnijemu Šoljanovu djelu *Život i rad Šimuna Freudenreicha, hrvatskog Joycea (1900-1975) i njegovo kapitalno djelo Buđenje Smail-age*.

Fiktivna poezija. Podnaslov valja shvatiti uvjetno, jer će postati vidljivo da tobože loše pjesništvo u ironijskom ključu postaje vrijedan tekst.

U XII. poglavlju imamo natjecanje u poeziji između *Slavoserba* i *Stekliša*. Prvomu se u usta stavljaju stihovi koje on sam posve ozbiljno shvaća, a čini se da je u šifriranu kodu tekst parodija i na poeziju bana Ivana Mažuranića:

*Biservratna, kosozlatna, medenogubična,
Koja si raju slična,
Gizdava, pobožna i dična,
Svakoj mudrosti prilična,
Naška, i praktična,
I na ugodna pevanja vična
Bela, draga Vilo
Da u dobri čas bilo,
Ponizno prosim, ako ti se rači, piši,
Lopovi su i ludjaci Stekliši.*

Stekliš odgovara stihovima kojima ne kazuje izravno što misli o svojim političkim protivnicima, nego ulazi u njihovu ulogu; dakle, opet je riječ o ironiji:

*Gde života tražit cenu?
Gde iskati boga, senu?
Gde poznati mudra, benu?
U kulenu, na kulenu!*

*Nek pucaju tudja pleća,
Neka cvate naša sreća,
Nek se puni naša vreća
I dan, i noć, večja, večja.*

*Nas koj od kog može jače,
Neka peva, neka skače,
Neka guta, nek umače,
Neka reže, neka žvače.*

Brešan možda nije poznao navedene stihove kada je pisao satirično-ironičan kraj svoje drame *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*, ali je vidljiva srodnost u ritmu kola i poskočice što se ubrzava, a i sadržaj je blizak u bahatom vladarskom veličanju hedonizma na štetu morala:

*Kolači, kotači, blagajne, vile
zadružni savjet, pečeno pile
općina, kotar, praseća mast,
janjeća muda, narodna vlast,
odbor, komisija, kokošji šupak,
manjak u zadrugi, teleći pupak.*

Stavlajući kulen kraj božjega spomena, Starčević kazuje da je tako u životu karijerista te da je njihova vrhovna vrijednost koristoljublje. Stavlajući simultanističkim postupkom uz izraz *narodna vlast* simbol *janjeća muda*, Brešan kazuje što misli prije svega o komunizmu, ali i o svakoj korumpiranoj vlasti.

Poglavlje XX. *Pisama Magjarolacah* također donosi namjerno loše i podrugljive stihove. Budući da je sada spomenut grad Novi i osoba Ivša, postaje očito da im je meta ban Mažuranić. Svojim neprirodnim redom riječi, pisac u ovom kontekstu napada kolegu u kojega nalazi takvu pojavu: *Da znaš i čutiš koliko ja, / Tresao bi se pitanje na: što je Slavia?* (51, drugi dio) Riječ je o poruzi jugoslavenskoj domoljubnoj lirici, a ništavnost sadržaja tih pjesama kritizira se prikazom njihove pohvale trivijalnim stvarima: *Nepro-pusti skočit u Cejlon svakako, / I razgledaj zemlju zanimivu, / Gde van vode ribe neživu.* (53, drugi dio) Vjerojatno je

spomen Cejlona kao slavenske zemlje nova kritika hvalisavosti i megalomanije osvajača.

Pjesma završava nizanjem jednosložnih riječi, što opet tvore brz ritam i prelaze u kaos i besmisao, da bi se na kraju reklo *to sve skupa je Slavun*. Ironija i ovdje vodi u apsurd, kako će poslije biti i u Brešana.

Postupak kojim se poslužio na kraju ove pjesme, pisac rabi u cijeloj pjesmi iz XXV. poglavlja, gdje se na usta kazivača koji projekciju shvaća ozbiljno, govori najprije kako će se tekst graditi – naime, tvorbom niza metafora s jednosložnim riječima koje bi morale imati i rimu. Uskoro sama praksa iz ironije opet klizi u besmisao pretjerane pohvale. Tako prestaje biti važna srodnost koja bi se u metafori morala uspostavljati. Na kraju umjesto tobožnjega govornika, koji pretjerano hvali, čujemo središnju inteligenciju, a ona nastupa u ritmu koji podsjeća na psovku:

Slavjanin je puh. Jer kako puha, tako i Slovjena, derži se tko neima vredniega.

Sloven je duh. Jer kako duh telo, tako Slavjanin oživljuje gospodovanje.

Slovinjanin je njuh. Jer kao njuh, tako i Slavjan, mora primat sve što mu se dade.

Slavadia je bus. Jer kako bus cvetje, tako Slavjanin novce daje.

(125, drugi dio).

Uobičajena “pohvala”. U *Pismima* nalazimo i niz uobičajenih ironija u kojima pretjerana pohvala koja se sastoji od nekoliko riječi zapravo znači pokudu. U poglavlju XXVI. čitamo: *Ili bi možda oportuno bilo, da se naše zvezde, Ivša i Joz, tom lovorikom ovenčaju* (130, drugi dio). Srodno tomu nalazimo i u XIX. poglavlju *Naše zvezde, u Beč pozvane* (28, drugi dio).

Šoljanov tekst na koji smo se prije osvrnuli, govori i o akademiji, koju Starčevićeva *Pisma* rado spominju: *Zasramljen kako sam, itako usudjujem se kazati, da će jugoslavenska akademija neumerlu slavju steći, kada tu znanstvenu novicu na videlo iznese* (130, drugi dio; evo još nekih stranica s napadajima: 23, 47, 71, 87, 152, 205, 53 drugi dio).

Na ovome mjestu valja spomenuti asteizam, kao suprotnost ironiji. Kad lik koji autor očito prezire iznosi negativna stajališta, onda ih u šifriranom značenju treba čitati kao pozitivne oznake. Takav je smisao iskaza o Starčeviću i Kvaterniku: *O blaženi Luciferu, sa svom tvojom zlobom pokloni se Kvaterniku i Starčeviću, u njih bo si našao majstore* (22). (...) *Tako će se one dve guje, Kvaternik i Starčević, ubiti svojim otrovom* (23).

Starčević je očito bio naveliko klevetan, pa je sljedeći humorni primjer njegovih tobožnjih ideja, kako ih vide protivnici, posebno vrijedan: *Iz svake reči udara njegova gadna, blatna sebičnost. Znate-li zašto Stari hoće da se plaća po skakanju deli? Zato, jer on ima dugačke noge, skakao je kod kozah u Liki, odkuda-li ga je vrag u Hrvatsku donio; zimi se udebeli, i budite sigurni da se zimi neće uskakivati; a po letu osuši se kao terta, onda će vam on skakati, onda teško da mu tko doskoči, a nedoskoči nitko* (str. XXX).

U temi, postupku i tonu kojim se ironičar služi u ovom pasusu ima i srodnosti sa stilom nekih pjesama modernista u XX. stoljeću. Mislimo konkretno na V. dio Eliotova teksta *Five-Finger Exercises* i pjesmu Tomaža Šalamuna *Tko je tko*.

Potrebno je upozoriti da fiktivni kazivač govori kako je Starčević došao iz Like u Hrvatsku, dakle, u toj izopacenoj projekciji Lika ne bi bila dio Hrvatske. Hegemoni i danas zlorabe ovakve formule.

Mjesta događaja. Slavoserbi i Stekliši redovito se verbalno sukobljavaju u gostionicama ili na sličnim mjestima: *U gostionici Kod božice Slave* (7), *U kavani Kod Igoreva nosa* (13), *Dojdoh u pivarnicu Kod Filaretove brade* (26), *U Žabinoj-dragi biasmo upravo za večerom mi, Našinci, kod jednoga, tri Stekliša kod drugoga stola*.(48, 49).

Stavljajući svoje glumce u gostionicu, pisac gradi nizak stil koji zahtijeva satira. Ova mjesta djeluju u skladnom neskladu s drugim simbolima koje Starčevićeva knjiga rabi. Naime, biblijsko-nacionalni elementi ovako su dodatno depatetizirani, a kontrast dviju nepomirljivih stranaka postaje srodan kontrastu drugih simbola.

U vezi s karakterizacijom tih dviju stranaka simptomatično je da su Slavoserbi prikazani kao proždrljivi, a hiperboličnost o kojoj piše i Šabljak dolazi do izraza u XX. poglavlju: *Kako su ljudi zli, tegnuli bi reći da sam prožderlac, prem sam samo trinaest porciah poblagovao, a da se pomešaju, dale bi samo jednu porciu*.

Uzmem još, na sreću, pet porciah, i trostruku - kako kerčmari kažu - veliku, porciu sira (47, drugi dio).

U VIII. poglavlju gostionica K Steklišu opisana je kao mjesto gdje se uglavnom pije voda, kako bi se istaknula trezvenost pravaša.

Stalnom uporabom ratoborne ironije, pretjeranostima i napadima na određene osobe, jasno se izdvaja žanr satire, a Fryeeva misao o njoj ilustrira i Starčevićev stil: *Dvije su dakle stvari presudne za satiru - jedna je duhovitost ili humor utemeljen na fantaziji ili na osjećaju za groteskno ili apsurdno, a druga je predmet napada*.

Biblijski intertekst u *Pismima Magjarolacah* može se promatrati na razini međusobnoga imenovanja govornika i time temeljnoga rasporeda snaga, zatim na razini aluzija na biblijske osobe i događaje, te na planu za stil važnih rečeničnih i nadrečeničnih stilskih figura.

1. Dvije suprotstavljene stranke nastoje se međusobno ocrniti uporabom negativnih simbola koje rabi i Biblija - osobe o svojim protivnicima govore da nisu kršćani, nego da su bliski Sotoni ili poganima. Sam pisac na taj način pokazuje da razmišlja rabeći biblijske simbole.

U uvodu *Na štioca* fiktivni kazivač govori što misli o programu stekliške stranke: *Stekliši sakrivaju svoj program. O njemu se zna samo to, da sadržava sve i samo što može izmisliti vrag, i vragov brat, Stari.* (str. XXVIII).

Dijabolično imenovanje nalazimo na još nekim mjestima: *To vam je od slova do slova riganje Staroga. Samo onaj vrag u ljudskom kipu može na to doći.* (str. XXIX, XXX). (...) *Nateravati činovnike i drugu gospodu, da se uskakivaju za dobiti nešto boba.*

Vrag, pravi vrag, nije tako zloban, da bi što takova izmislilo (str. XXX).

Kad suprotan fiktivni kazivač nastoji ocrniti svoje političke protivnike, poziva se i na biblijske događaje: *“Valjda nije i Mozeov bog bio Tot ili Slovjen. To bi bilo preznamenito”./- Nije. To se vidi nada sve iz sedme zapovedi gde-no kradju zabranjuje* (82, drugi dio).

Pri kraju knjige, u XXVI. poglavlju, osoba koja je protivnik Stekliša razotkriva sebe i svoju stranku poganskom, rabeći čak i zamjenu za kršćanski simbol monstrance. Time se od početne oznake stekliške dijaboličnosti dolazi do nekršćanskih oznaka za protivnike.

Tako se osvedočih da Bakus ne samo biaše, nego da je i danas pravi bog, i da me je on deržao i k dobitju priveo u današnjoj strašnoj borbi. (...) Dakle čuvajmo sveto i skrovno tu božanstvenu i otajstvenu dogmu, a čuturu štujmo kao njezinu dostojnu monštranciu. (138, drugi dio; na mjestu riječi *samo* u izvorniku stoji *smo*, što nam je izgledalo tiskarskom pogrješkom, pa smo promijenili.)

Konačna osuda stekliških protivnika slijedi u XXVIII. pismu, opet biblijskim simbolima.

2. Likovi na nekoliko mjesta prikazuju trbuhe vladajućim elementom koji je izravno suprotstavljen nečemu svetomu, pa takav raspored srećemo na stranicama 73, 75 (dva puta) i 96. Sam trbuh u negativnu ozračju ima još po-

javnosti. Trbuh tako postaje sinegdoha osobnih interesa, a ovakav simbol korespondira sa stalnim lokalitetima gostionica i spomenom položaja koji se dobivaju izdajom nacionalnih interesa. Na kraju pretposljednega poglavlja zamjena božanskoga elementa trbuhom pruža se izravno: *To bi, sudimo, bilo gorje i po otčinsko ravnateljstvo ravnateljstva, i po nas, koji smo u prahu i pepelu na kolenih Terbuh-Bog. Bog -Terbuh.* (155, drugi dio).

Očit je intertekst svetoga Pavla iz Tarza: *Molim vas, braćo, čuvajte se onih koji prave razmirice i sablazni suprotno nauči koju vi primiste! Klonite se njih! Takvi, naime, ne služe našem Gospodinu Kristu, nego svom trbuhu, te slatkim i laskavim riječima zavode srca priprostih. (...) I Bog, izvor mira, brzo će satrti sotonu pod vašim nogama.* (Rim, 16: 17-20). Pavao ima srodan raspored simbola i u *Filipljanima*, a tome mjestu ćemo se vratiti.

3. Biblijski i šire kršćanski simboli javljaju se u *Pismima* često, a ne samo na važnim mjestima početka i kraja toga djela. Oni dokazuju da je autor tijekom razgovora sa svojim stricem svećenikom, i na nedovršenom studiju teologije u Pešti, naučio meditirati u svetopisamskim terminima. Potpun prikaz ovih simbola prepustit ćemo drugoj prigodi, sad tek želimo istaknuti da oni bitno obilježavaju stil. Dani su i u pozitivnu i u negativnu surječju: tako se u III. poglavlju javlja blaženi Lucifer i njegov dar Kvaterniku i Starčeviću (22); neke negativne osobe uzaludno će se truditi da postanu *svoje struke Isusovci* (39); poglavlje VII. rabi kao opomenu Jude Iškariota koji se objesio, a valja se čuvati *da nedođeš u vražju torbu* (63); fiktivni kazivač u IX. poglavlju uz simbol niska stila kazuje (...) "*gospodo i gospoje, ja nisam vredan ni dostojan*" (106) očito aludirajući na Luku 7:1 i pretpričesnu izreku *Gospodine nisam dostojan*; samo stranicu dalje nalazimo *Te deum laudamus*, a iduće poglavlje počinje spomenom Mihovila arkandela.

Biblijski su simboli posebno učestali u XXI. poglavlju drugoga dijela pri ironijskom napadu na stranku nadbiskupa Strossmayera: *reč božja* (58), *božja zapoved* (60), *propasti prije sudnjega dana* (60), *Isus i apoštoli* (63) te srodni elementi natapaju slog ovoga dijela teksta.

4. Antiteze nisu obilježje samo biblijskoga stila, no posljednji dio Starčevićeve knjige izravno se poziva na Jeremijinu knjigu, a dokazali smo da *Pisma* nose niz drugih znakova koji nedvojbeno jesu biblijski intertekst.

Antiteze imamo na istaknutim ili čak općepoznatim mjestima u *Bibliji*, pa se na njima u konstrukcijskom smislu temelje blaženstva: *Blago žednima i gladnima praved-*

nosti, jer će se nasititi (Mt 5:6). Nekoliko rečenica dalje čitamo: *Nemojte misliti da sam došao ukinuti Zakon i Proroke! Ne dođoh da ih ukinem, već da ih ostvarim.* Neke su antiteze iz Staroga zavjeta ušle u Novi: *Slušajte dobro, al' nećete razumjeti, / gledajte dobro, al' nećete spoznati.* (Iz 6:9).

U Starčevićevim *Pismima* nisu rijetke rečenice s antitezama: *Hvali sve koje i što on hvali, psuj, progoni sve koje i što on neterpi* (180, 181). *Koji ne- znadu i nemogu, ti gledaju, da se pokažu govoreć i vičuć; a koji znadu i mogu, ti govore samo kad i koliko treba, pa rade i učine* (183). Kad negativna osoba krivotvori smisao riječi Svetoga pisma, opet rabi antiteze: *To je proti božjemu naredjenju, koje hoće da jedni budu gospoda, drugi sužnji, jedni bogati, drugi siromasi, da se u pogibel pustjaju oni koji osim glavah ništa neimaju, a svi koji što imaju, da miruju i da se čuvaju, pa da uživaju kada drugi izrade* (184).

Antiteze nalazimo i na razini dvaju pasusa: *Bio poglavar tko mu drago, ako on kaže da svi budemo Tirołci, što bi tu drugo nego reći da u tomu stoji spas, pa brijati berke, nabaviti visoke klobuke, i učiti se jodlati?*

Ako poglavar kaže da svi budemo Magjari, što bi tu drugo, nego odgovoriti da u tomu stoji spas, pa nabaviti kalpake, graditi berke makar iz kućinah, i učiti se basamaleketteremtelektegedettikat?

A Stekliši hoće da svatko, neizuzev ni gospodu, ni poglavare, podpuno izveršiva svoja deržanstva i dužnosti; da samo tako može svatko na svojem mestu sigurno stajati; da na politička mnjenja nikoga, ni poglavarah, nitko ne- mora paziti; da nižji, ako zna, može u politiki reći da je cerno ono što njegov višji za belo proglašuje; da - ali oslobodi nas gospodine od litaniah toga bezumja (182, 183).

Učestalost unutarrečeničnih i nadrečeničnih antiteza najjače obilježava posljednje i umjetnički najuspjelije poglavlje *Pisama*:

Dobro uči, tko istinu kaže, pametno govori tko preporuča što je pošteno, slavu zaslužuje i dobiva tko ju za narod traži; a čuvati se je onoga tko govori iz sebe i za se, ili govori za narod a za se radi, ili ciljajuć na se, za narod govori i radi, pa sam hvata što bi narodu dobro došlo (162, drugi dio).

5. Antimetabole srećemo u Bibliji, pa se često navode Kristove riječi *Vjerujte mi: Ja sam u Ocu i Otac je u meni* (Iv 14:11).

Izaija ima u jednom odlomku niz ovih figura: *Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, / a dobro zlom, / koji od tame svjetlost prave, / a od svjetlosti tamu, / koji gorko slatkim čine, / a slatko gorkim!* (5:20).

Srodan niz antimetabola, u ustima fiktivnoga kazivača i konačnom rasporedu središnje inteligencije koja se ovdje otkriva prorokom, donosi XXVIII. poglavlje *Pisama: Učismo da je gladan tko je sit, da je sit, tko je gladan, da je srećan nesrećnik, da je srećnik nesrećan, da je belo što je crno, crno što je belo, dobro što je zlo a zlo što je dobro, da je slava što je sramota, sramota što je slava, i verovalo nam se; sada se derži da lažemo ako i očitu istinu kažemo* (158, drugi dio).

Antiteze kao suprotnosti u rečeničnoj ili nadrečeničnoj konstrukciji tvore stilski sklad s nepomirljivim političkim suprotnostima između Slavoserba, odnosno narodnjaka s jedne te Stekliša s druge strane. Temelj je u sukobu oko samostalnosti ili ovisnosti Hrvatske, ali se kroz Starčevićovo djelo uporno provlači i sukob između imućnih ulizica vlasti i siromašnih oporbenjaka. U posljednjem XXVIII. dijelu sukob se diže na razinu grijeha i pravednosti, čime smo u cijelosti na biblijskom području morala, koje spomenuti poziv na Jeremiju samo pojačava.

6. Optužujući griješne, Pavao u *Poslanici Filipljanima* rabi nezavisno složenu konstrukciju koja se sastoji od niza kratkih anaforičnih rečenica što tvore parataksoidan red: *Njihov je suršetak propast; njihov je bog trbuh; njihov je ponos u njihovoj sramoti* (...) (3:19). Naravno da opetovanje pojačava ritam optužbe.

Napadajući one koji su izdali Hrvatsku, Starčević istina rabi i niz zavisno-složenih rečenica, koje su ipak anaforične i sastavljene od kraćih nezavisnih dijelova:

Kaživali nam, a mi neverovali da nije stalnosti izvan istine, ni temelja izvan prava, ni lepote izvan kreposti, ni kreposti izvan zasluge, ni zasluge izvan požertvovanja za obćenito dobro: da nije ništa gde negospoduje razum i duševnost;

Da nije istine gde se za nju nemari, ni prava gde osebna korist odlučuje, ni lepote gde se o skladu neradi, ni kreposti gde ljubav nevlada, ni zasluge gde je svatko samo za se, ni požertvovanja gde duševnost nije najvećja plaća i najtežja pedepsa;

Da tražeći samo što je ugodno, ostaju nemom životinjom, tražeći samo što je koristno, postaju besnom nemom životinjom, tražeći samo što je pravo i dobro, primiču se bogu, i zastupaju ga na zemlji; (...) (160, drugi dio).

Vrijednost je netom navedenog Starčevićeva pasusa i neponovljivo miješanje tonova ispravnoga Stekliša i raskajanoga Našinca, koje zapravo čini čudno dvoglasje u samo jednome glasu. Očita je vještina kojom se vodi ovaj složeni ton tijekom niza rečenica do finalnih jakih simbola dušev-

nosti i razuma u prvom dijelu, a onda i do spomena simbola Božjega u trećem ovdje navedenom dijelu. Starčević se pritom služi kratkim, odlučnim rečeničnim intervalima na kraju; naime, nakon dvotočja u prvom i nakon zarez a u posljednjem ovdje citiranom pasusu: *primiču se bogu, i zastupaju ga na zemlji*.

Srodnost s prije navedenim dijelom iz *Poslanice Filipljanima*, gdje se grijehu suprotstavlja božanski simbol, kako je učinio i Starčević, potvrdit će navod iz svetoga Pavla: *A naša je domovina na nebesima, odakle i Spasitelja postojano očekujemo, Gospodina Isusa Krista (3:20)*.

7. Isus uči u parabolama o kraljevstvu Božjem, a spomenut ćemo one o sijaču (Lk 8:4), gorušičinu zrn u (Lk 13:18) te o sinu koji je bio izgubljen i poslije je nađen (Lk 15:11). Srodna je struktura vidljiva i u 5. dijelu Izaijine knjige, gdje se odnosom vinograda i vinogradara tumači odnos između naroda i dragoga Boga.

Starčević *Pismima Magjarolacah* nekoliko puta dužim usporedbama, ili kratkim pričama u priči, slikovito tumači zemaljske probleme. Ovi su dijelovi teksta kratki, pa ih je možda bolje zvati paraboličnim konstrukcijama nego pravim parabolama.

Fiktivni kazivač u VIII. poglavlju govori kako je u Senju vidio osobu koja može golim rukama zaustaviti *pun voz na dva vola* (71). Poslije uspijeva pokrenuti i lađu koju pokušava zaustaviti *8-15 momčinah kakav je i on* (72). Govornik dalje tumači kako je to čista pasmina gorostasa koja se ne može nikakvim novcem preplatiti, ako bude htjela braniti interese bečke i mađarske krune. Šifrirani smisao uči: neke osobe u Hrvatskoj bez razmišljanja čine doista velike pothvate, ali služeći tuđim i protuhrvatskim interesima.

U 10. poglavlju *Slavoserb* pita *babu* misli li ona da bi Hrvatima, očito u borbi sa stranim moćnicima, netko pomogao. *Baba* mu odgovara paraboličnim rečenicama pitajući bi li on da ga netko tuče i ruši mu kuću pomogao rušiti, i bi li se sam ubijao, ili bi se branio i tražio pomoć protiv razbojnika.

Stranicu dalje čitamo da je u svađi *Slavoserb* rekao kako ni on ne želi imati ništa s krunom i nagodbom. *Baba* mu govori neka zamisli kako su ga tužili i zvali na sud te osudili i to još potvrdili. Ako on i ne želi imati ništa sa sudom, taj će sud ipak presudu ovršiti.

8. U poglavlju VII. parabolične priče donose primjere iz života apostola i svetaca. Govornik koji se imenuje kao *Naš*, tvrdi kako su Starčević i Kvaternik *kukavice* te da *znadu da neimaju nikakva ugleda, pa se utiču k svetcem*,

nebi-li im ga oni dali. (...) Mi znamo, tvrdi dalje Naš., da su ono, što Kvaternik i Starčević u ime svetacah govore, same izmišljotine (57).

Sugovornik Šal. nastoji pokazati da onaj koji zastupa neku ideju ne smije ni u čemu nimalo popuštati i iznosi dva primjera iz povijesti kršćanstva.

Prvi se odnosi na situaciju u kojoj se sv. Pavao *uzprotivi sv. Petru i dokaza mu: da medju istinom i lažju, medju krepostju i zloćom, medju kraljestvom božjim i medju kraljestvom vražjim neima ugovaranja ni nagodbe (58).*

Sveti Petar, tvrdi kazivač Šal., bio je sama ljubav, dobrotu i svetost, pa je htio popustiti u *neznatnih sitnjarijah*. S druge strane, sveti Pavao *biaše mladić tako zauzet za svoju veru i njezine stvari, on biaše tako žestok i tverdoglav učec i braneć nju i sve što na nju spada, da ga ni batine nemoğaše umekšati (58).*

Kad je Pavao dokazao da ima pravo, tvrdi kazivač, *sav sustav kerstjanstva bude u svoj čistoći podpuno uzderžan (58).*

Lik imenovan kao Šal. iz Starčevićeve knjige navodi u istom poglavlju još jedan primjer čuvanja cjelovitosti učenja i potrebe nepopuštanja, pa i po cijenu teških sukoba. Navedeni govornik dočarava Jeronimovu raspravu s Augustinom o tome valja li pri prijevodu Evandelja izostaviti dijelove u kojima se prikazuje da se Krist znojio krvavim znojem. Šal. prikazuje da je sv. Jeronim smatrao kako su to kasniji umetci pa ih treba isključiti, a i nekršćani da su mu prigovarali kako je Sokrat mirno pošao u smrt. Jeronim se poziva na svoje prijašnje zasluge za kršćanstvo, a u toj se raspravi s Augustinom, po ovoj projekciji barem, poslužio i *Virgilievom izrekom: "bos lassus firminus figit pedem."* To će reći: *ja sam radeć već ostario i onemogao, a star, sustao vol dublje čeplje; (...)* Kazivač nastavlja: *Na to Augustin plamtiaše još većma. On dokaza Jerolimu, da sve njegove zasluge, svi njegovi posli za kerstjanstvo gube svu vrednost, buduć hoće da sruši bitje kerstjanstva. Kako danas dopustiš, kaže Augustin Jerolimu, da je ono mesto o kervavu znoju netko podmetnuo, tako ćeš sutra morati dopustiti, da je drugo, i tretje, i bez kraja i konca, sve izmišljeno ili podvrženo. Kamo će, tim putem, doći naše sveto pismo, kamo naš temelj? (59, 60)*

Sve rečeno govornik prenosi na situaciju vezanu za Hrvatsku, gdje se ne smije nimalo popuštati: *Onaj Augustinov sud morao bi, uz otče naš, moliti svaki svetjenik, svaki Hrvat, kojemu stoji do pravah svoje domovine (60).*

Potrebno je komentirati obje rasprave koje navodi govornik iz *Pisama Magjarolacah*. Središnja inteligencija knjige ne kazuje da je u prvoj raspravi između Petra i Pavla

riječ o događajima što ih je *Sveto pismo* doista zabilježilo. Radi se o zajednici kršćana unutar koje djeluju dvije skupine – oni koji su Hebreji i oni koji to nisu. Oni *od obrezanja* i oni koje zovu *pogani* ne mogu se posve složiti, a apostoli moraju riješiti napetosti. Sveti Pavao piše u svojoj *Poslanici Galaćanima: A kad Kefa stiže u Antiohiju, u lice mu se usprotivih jer je zavrijedio osudu: doista, prije nego stigoše neki od Jakova, blagovao je zajedno s poganima; a kad oni dođoše, počeo se povlačiti i odvajati bojeći se onih od obrezanja.* (2:11-12). Podcrtali smo riječ koju rabe i Starčević i Pavao iz Tarza.

Različito stajalište upravo o tumačenom mjestu iz Novoga zavjeta bio je uzrok dobro poznate rasprave između Augustina i Jeronima. Potonji je bibličar, naime, mislio da se Petar i Pavao nisu doista sukobili, nego su stvar hinili, kako bi i problem i njegovo rješenje među kršćanima jasnije odjeknuli. U *Tumačenju Pavlovih poslanica* Jeronim piše: (...) *Što osim da njihova hinjena svađa bude izmirenje vjernika i da se svetom svađom među njima složiti vjera Crkve* (233).

Augustin vidi u tome pogibelj jer bi netko, služeći se opisanim načinom interpretacije, mogao napasti autentičnost drugih mjesta iz *Biblije*. U pismu Jeronimu on kazuje: *i tako ni na jednom mjestu u svetim knjigama ne će biti siguran autoritet čiste i gole istine.*

Vjerojatno je to mjesto na koje se poziva Starčevićev fiktivni govornik kad kaže da Augustuin prosvjeduje kako bi se popuštajući postiglo da je *sve izmišljeno ili podvrženo*, te kad se pita *Kamo će, tim putem, doći naše sveto pismo, kamo naš temelj?*

Jeronim također upravo u ovoj nesuglasici - a ne u raspravi o krvavom znoju - piše Augustinu pismo u kojem doista spominje prije navedenu poslovicu s volom. Njome govori da je on, Jeronim, stariji i ima niz zasluga, ali je i dalje moćan: *sjeti se Daresa i Entela i pučke poslovice koja kaže da sustao vol jače zabada nogu u zemlju.*

Augustin je inače cijenio Jeronimov prijevod Evanđelja s grčkoga na latinski, pa valja upozoriti na pohvale iz pisma 71, gdje kazuje da nema nikakvih većih razlika u odnosu na grčki tekst koji je stavljen na početak (568, 569).

Samo mjesto s Kristovim krvavim znojem odnosi se na Luku 22:44. Drugi evanđelisti nemaju taj motiv, komentatori u jeruzalemskoj Bibliji navode da je posvjedočen u rukopisima od 2. stoljeća. Sabourin (343) navodi da ga neka izdanja ispuštaju, a autentičnost mu priznaje i Benoit (26,27). Jeronim o Isusovoj mucu točno napominje u svojem komentaru Evanđelja po Mateju da se Isus ne ža-

losti zbog smrti, nego se žalosti do smrti. (Jeronim, *Tumačenje Matejeva evanđelja*, 291.)

Hrvatski stručnjak za jeronimsku problematiku Marijan Mandac, u privatnom pismu autoru ovoga članka, ovako piše o mogućoj raspravi Augustina i Jeronima o krvavome znoju: *Meni je ta rasprava poznata samo po onom što ste napisali.*

Točno je da su dva crkvena oca vodila raspravu o sv. Petru i sv. Pavlu te su u njoj spominjali elemente koje preporučava Starčević. Međutim, u literaturi kojom smo se služili i među stručnjacima s kojima smo se savetovali nismo našli potvrde o raspravi u vezi s krvavim znojem iz Luke.

Rekli smo već da je Starčevićev fiktivni kazivač Šalić, pa bi se moglo tumačiti da je pisac knjige njemu namjerno stavio u usta i animalnu usporedbu i druge simbole koje Jeronim i s druge strane Augustin doista spominju, ali vezano za drugu raspravu. Tako bi se istaknuo ironijski aspekt djela *Pisma Magjarolacah* i to da nije važno cjepidlačiti oko točnosti izvora citata, nego je na kraju važna istina i nepopustljivost u obrani autentičnosti - kako svetih spisa tako i hrvatstva. Ovakvo bi tumačenje uporabe simbola iz Biblije mogli poduprijeti i kasniji Starčevićevi navodi iz Evanđelja po Mateju, i to s mjesta gdje se spominju gubavci, i gdje su razlike među dvama popisima s takvim mjestima minorne. Naravno, može biti da je riječ i o autorovu previdu.

9. Napadajući nadbiskupa Strossmayera, Starčević piše:

Ono proti papi govoreno je za steći zaslugah kod protestanta koj mogaše pomoći. Razumite-li me? - Na svu nesreću posao nepojde za rukom, a da bude pošao, mi bi danas na konju bili (196).

Čini se da fiktivni kazivač podsjeća na koncil za pape Pija IX., kada se zaoštrio problem o papinskoj nepogrešivosti. Samo vijećanje o toj temi počelo je 9. svibnja 1870., devet godina prije objavljivanja Starčevićeve knjige. O tom piše Franzen: *Na saboru su se napose borili protiv donošenja definicije biskup Rottenburga, Hefele, učeni pisac slavnog djela "Povijest sabora", i đakovački biskup Strossmayer. (...) Većina je prihvaćala činjenicu papinske nepogrešivosti kao takvu; mislili su samo da u tom trenutku ne bi bilo prikladno da se nepogrešivost proglašuje dogmom* (284).

10. Promotreni u obzoru literarnoga žanra satire, mnogi dijelovi iz Starčevićeve knjige pokazuju se pogodeni kao i invektive drugih satira u drugim vremenima. Od Rabelaisa preko Swifta do Orwella nižu se doista grubi

simboli, no ako su pravilno dešifrirani, otkrivaju bit problema.

Pisma Magjarolacah slikaju Hrvatsku u drugoj polovici XIX. stoljeća služeći se ironijom kao sredstvom koje pokazuje istinu i biblijskim intertekstom kao elementom zornosti. Djelo ima i povijesnu i umjetničku vrijednost, i zbog sredstava, i zbog točnosti opažaja.

Zbivanja u XX. stoljeću pokazala su da bi se neke od tvrdnji središnje inteligencije *Pisama Magjarolacah* mogle čitati i kao nenamjerno, ali pogodeno proročanstvo. Istina je da naknadni povijesni događaji često pretvaraju literarni pesimizam u realno izvješće, ali ono što je još važnije tek slijedi. Neki od problema koje knjiga rastvara prijete i danas, u samostalnosti hrvatske države, a bilo bi dobro da ne ostanu neriješeni u budućoj zajednici Europi. Riječ je o vlasti novca, častohleplju, tuđinskom kupovanju svega vrijednoga u Hrvatskoj, središtima moći koja su od običnih građana udaljena i na koja oni ne mogu utjecati, te napokon o natalitetu. Pritom se u nama Hrvatima lako može prepoznati svaki narod - ako je ostao u broju skroman i u ranama iskusan.

LITERATURA

- Biblija* (1983), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Blue Letter Bible*, Internet.
- Jeruzalemska Biblija s velikim komentarom* (1974), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Novi zavjet* (1992), United Bible Societies, Katholische Bibelföderation, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- ARISTOTEL (1988), *Nikomahova etika*, prijevod s izvornika, bilješke i rječnik nazivlja Tomislav Ladan, Globus, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Ante Starčević i njegovo djelo* (1997), Zbornik radova, Znanstveni skup o 100. obljetnici Oca domovine 18. i 19. travnja 1996. u Zagrebu pod visokim pokroviteljstvom Predsjednika Republike dr. Franje Tuđmana, HAZU, Zagreb.
- AUGUSTIN, A. (1969), *Opere di Sant' Agostino*, edizione latino-italiana, Parte II: Le Lettere, Città Nuova Editrice, Roma.
- BENOIT, P. (1966), *Passion et Résurrection du Seigneur*, Paris.
- FRANZEN, A. (1983), *Pregled povijesti Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- FRYE, N. (1990), *Anatomy of Criticism*, Penguin Books (First published by Princeton University Press, 1957)

- HUTCHEON, L. (1994), *Irony's Edge, the theory and politics of irony*, Routledge, London and New York, First Published.
- JELČIĆ, D. (1997), *Povijest hrvatske književnosti*, Pavičić, Zagreb.
- JELČIĆ, D. (1995), *Predgovor, Kronologija života Ante Starčevića, Bibliografija*. Ante Starčević, *Književna djela*, Matica hrvatska, Zagreb.
- JERONIM (1996), *Tumačenje Matejeva evanđelja*, preveo Marijan Mandac, Služba Božja, Makarska.
- JERONIM (1996), *Tumačenje Pavlovih poslanica*, Služba Božja, Makarska.
- JERONIM, Sveti (1990), *Izabrane poslanice*, Književni krug, Split.
- MANDAC, M. (1995), *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Služba Božja Makarska.
- MANDAC, M. (2002), pismo autoru ovoga teksta datirano 10. VI. 2002.
- SABLJAK, T. (1997), *Jezik paradoksa u Starčevićevoj prozi*, u *Ante Starčević i njegovo djelo*, Zbornik radova (točka 6. ovoga popisa).
- SABOURIN, L. (1989), *Il Vangelo di Luca Introduzione e Commento*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, SJ, Roma.
- STARČEVIĆ, A. (1995), *Pisma Magjarolacah*, Djela Dra Ante Starčevića, 6. Pisma Magjarolacah (izvornik: 1879), preslik, Nakladnik Inačica, Varaždin.

IRONIJA, SATIRA I BIBLIJSKI SIMBOLI U
STARČEVIĆEVOJ KNJIZI *PISMA MAGJAROLOCAH*

Ključne riječi: Ante Starčević, *Pisma Magjarolacah*, ironija, biblijski intertekst.

Članak tumači namjere pisca, opći raspored ključnih simbola i sadržaja, ironiju te biblijski intertekst u knjizi iz naslova.

IRONY, SATIRE AND BIBLICAL SYMBOLS
IN ANTE STARČEVIĆ'S BOOK *PISMA
MAGJAROLACAH*

Keywords: Ante Starčević, *Pisma Magjarolacah*, irony, biblical intertext.

The article explains the nineteenth century satire *The Letters of the Hungarotyrolians* (*Pisma Magjarolacah*) by Ante Starčević, called by the Croats the father of the nation. Author expounds the writer's intention, the very content, irony and biblical intertext.